

s přáním zdaru v novém roce i na výslužku, kterou za to dostávali. Co uvádí Jan z Holešova dále (ř. 146-147) o změně kalendovati v koledovati a o souvislosti tohoto tvaru s lat. colere „uctívati“, jsou výsledky věcně nepodloženého středověkého etymologisování – 110 *oktáv* období sedmi dnů po určitém svátku, někdy se tak označuje také poslední den tohoto období, t. j. tentýž den příštího týdne – 112 *boha babylonského* autorův výmysl o náboženství starých Slovanů, opřený o následující (ovšem nesprávný) výklad počátku písně „Dubec stojí prostřed dvora“ – 113 *v poslední kapitole Daniela* Daniel 14,2 a 14,27 – 116 *z Babylonska do Charvátska* ve středověku se věřilo, že rozdělení jazyků vzniklo při stavbě věže babylonské; odtud vyplývalo, že tam se hledal také počátek jednotlivých národů; o Charvátsku viz pozn. k výkladu písně Hospodine, pomiluj ny, ř. 53, na str. 743–122–123 *Beli, Beli, dubec stojí prostřed dvora* o výklad tohoto úryvku stč. lidové písně (dochovaného toliko zde), ve kterém byl hledán pozůstatek lidových písní snad až z doby předkřesťanské, pokusili se Č. Zíbrt, Břevnovský mnich Aleš o staročeském slavení vánoc (o koledě) ve věku 14. (Český lid 24, 1924, 81-89), V. Flajšhans v pozn. stejně nadepsané (tamtéž 25, 1925, 81-83) a dále v čl. Nový rukopis Štědrého večera od Jana Holešovského (tamtéž 26, 1926, 81-83) a Č. Zíbrt (tamtéž 26, 1926, 83-84). Protože lze k dochovanému počátku písně uvést několik paralel ze starých lidových koled, jde pravděpodobně spíše o zbytek nějaké vánoční koledy než o píseň z doby pohanské – 146 viz pozn. k ř. 109 – 176-178 *Ecce, Maria... Ejhle, Maria porodila nám Spasitele...; Judaea et Jerusalem... Judeo a Jerusaleme, nebojte se...; Et verbum... A slovo tělem učiněno jest...; Haec est dies... Totot jest den...; Gemit puerpera... Porodila rodička krále...*

JENEK Z PRAHY

VÝKLAD NA ARISTOTELOVU KNIHU O DUŠI

Mistr Jenek Václavův z Prahy je ze starší generace profesorů pražské university. R. 1366 připomíná se jako mistr svobodných umění na fakultě artistické a člen koleje Karlovy, r. 1382 je rektorem university a brzy potom se stává profesorem fakulty theologické. Umírá ke konci 14. století. Z doby Jenkovy činnosti na fakultě svobodných umění zachovaly se jeho výklady (komentáře) na Aristotelovy spisy *De coelo et mundo*, *De generatione et corruptione*, *De anima*, *De libris Politicorum* (vše v rukopisu univ. knih. pražské VIII G 30). Později napsal Jenek i komentář (tak zv. lekturu) na *Sentence Lombardovy* a *Výklad umučení Krista Pána*, ale oba spisy jsou dnes nezvěstné.

Jak ukazuje *Výklad na Aristotelovu knihu O duši*, z níž se zde uveřejňuje začátek v českém překladě, užíval Jenek komentáře Averoisova (kterého po zvyku doby nazývá prostě Komentátorem, t. j. Vykladačem) a komentáře Alberta Velikého. Jeho výklad je typická ukázka školského traktování a sloužil k potřebám čistě školním, aby usnadnil pochopení a pamatování základních myšlenek Aristotelových. Příručka Jenkova byla známa a oblíbena na pražské universitě ještě v druhé polovici 15. století.

K sledování výkladu mistra Jenka z Prahy uvádíme předem příslušné místo z Aristotelovy knihy O duši (podle překladu Antonína Kříže, Aristoteles: O duši. Laichterova filosofická knihovna, sv. 29, 1942, str. 23):

Každou vědu považujeme za něco krásného a hodnotného, ale jednu více než druhou, buď pro její přesnost, anebo proto, že předmětem jejího zkoumání jsou věci cennější a podivuhodnější; z obou těchto důvodů asi právem můžeme pokládat vědu o duši za nejpřednější. A znalost duše, jak se zdá, velmi přispívá k poznání pravdy vůbec a zvláště k poznání pravdy, pokud se týče přírody. Vždyť duše je jakoby počátek živých bytostí.

I pokusíme se prozkoumat a poznat jednak přirozenou povahu a podstatu duše, jednak její vlastnosti, z nichž jedny podle mého mínění jsou vlastnosti duši vlastní a druhé skrze ni jsou také v živých bytostech.

„Za něco krásného a hodnotného ...“ Tato kniha, jejímž předmětem je duše a která je nadepsána „O duši“, je šestá v souboru knih o přírodní filosofii, zahrnujícím i knihu drobných přírodovědných pojednání. Mluví se tu o duši a uvažuje se o ní tak, že se srovnává s tělem, poněvadž duše je jakoby řídicí formou hmotného těla. Dělí se na tři jednotlivé knihy; z nich první obsahuje dvě pojednání: úvod a dále výklad o duši podle názorů starších filosofů. První pojednání je úvod, v němž se Aristoteles snaží v posluchači vzbudit chápavost, zájem a pozornost tím, že ho vede k zálibě v této vědě; tento úvod má čtyři kapitoly.

První kapitola ukazuje na přednosti a na užitečnost této vědy, metodu jejího zkoumání i nesnáze a má čtyři hlavní části. V části první zdůrazňuje Aristoteles přednosti této vědy říká, že „považujeme znalost“, to jest vědu, za něco krásného a hodnotného, ale že jedna věda je hodnotnější než vědy jiné, a to z dvojího důvodu: jednak pro průkaznost podání, jednak proto, že se zabývá předměty lepšími a hodnotnějšími; a obě tyto podmínky jsou splněny ve vědě o duši. Především je tedy třeba vědu o duši pojímat rozumově, z čehož přímo vyplývá první závěr kapitoly: Věda o duši je přednější než vědy jiné. Dokazuje se takto: Způsob podání v oné vědě je bezpečnější a sama duše je ušlechtilější než to, o čem se uvažuje v jiných vědách; tudíž se potvrzuje závěr, že jedna věda se pokládá za přednější než vědy jiné z dvojího důvodu, jednak že má bezpečnější způsob dokazování, jednak že věci, o kterých uvažuje, jsou ušlechtilější. První část důkazu je zajištěna tím, že způsob dokazování ve vědě o duši je bezpečnější jak pro nezbytnost její existence a skutečnost, tak i proto, že duše je předmět ušlechtilější, poněvadž je netělesná. Jiné důkazy byly podány v jiných knihách, které jednají o věcech tělesných, a zvláště o jejich vlastnostech a pohybech, jak je patrné z prvního výkladu k první knize O úkazech nebeských.

Dále postupuje Aristoteles při svém výkladu takto: Nejprve předkládá úvodní návěst, za druhé dokazuje důsledek (srov. „jednu více než druhou“), za třetí klade předběžný závěr (srov. „z obou těchto důvodů“), za čtvrté závěr (srov. „znalost duše“).

Co se týče první části, pozoruj, že dobro je podle 8. knihy Ethik trojí: užitečné, příjemné a hodnotné. Dobro hodnotné je mezi nimi lepší, a proto právem říká Filosof, že „vědu považujeme za něco krásného a hodnotného“; k tomu podává Komentátor tento důkaz ve svém prvním výkladu: Různá umění se zajisté od sebe navzájem neliší, leč některou z těchto vlastností, totiž buď průkazností podání nebo vznešeností předmětu nebo oběma těmito znaky. Na příklad geometrie vyniká nad astrologii průkazností podání: bezpečněji a formálněji totiž vystupují závěry z premis v geometrii než v astrologii; astrologie však vyniká nad geometrii vznešeností předmětu, neboť vymezuje poznatky o tělesech nebeských, kdežto geometrie o tělesech jakýchkoli — a ovšem nebe je mezi všemi tělesy těleso nej-

40 ušlechtilější. Odtud vyplývá předběžný závěr, že totiž ve vědě o duši přicházejí oba znaky, jak bylo řečeno při odůvodnění závěru.

Naskytá se tu však jistá pochybnost, protože hned dále se mluví o tom, že je vůbec velmi nesnadné získat o duši spolehlivé vědění; není tudíž ve vědě o duši způsob dokazování tak zcela jistý. Na to je tato odpověď: Třebas s našeho
45 stanoviska je snad přirozenost a podstata duše nedokazatelná, sama o sobě duše je dokazatelná a zcela jistá pro nezbytnost své existence a patrnou skutečnost. Ale vzhledem k nám nemůže být její existence ověřena, poněvadž duše je oddělena od smyslů, avšak všechno naše poznání má přece svůj původ ve smyslovém vnímání a v představách, jak se praví v první knize Druhých analytik, v kapitole
50 deváté a v třetí knize našeho díla, v pojednání pátém. Pak následuje závěr, v němž Komentátor praví, že věda o duši předčí všechny vědy ostatní kromě vědy o bohu a že je první nikoli pro své ustálené pořadí (protože tak je šestá), ale co do své důstojnosti.

Dále vykládá Aristoteles historii vědy o duši a zdůrazňuje zákonitost jejího
55 vývoje proti těm, kteří o ní – po způsobu pythagorejském – vykládali téměř pohádky, jak se o tom vykládá v druhém pojednání, protože historie je líčení skutečných událostí podle pravdy.

„A znalost duše, jak se zdá . . .“ V druhém pojednání druhá část upozorňuje na užitečnost této vědy a vyvozuje se tu závěr druhý: Věda o duši je užitečná pro
60 veškerou vědu a zejména pro vědu přírodní. Druhou část závěru dokazuje takto: Duše je jakoby počátek živočichů, to jest, duše je formující princip živých těl; největší část vědy o přírodě jedná o živých tělech, jako knihy O živočiších, O živočích a rostlinách nebo Malá pojednání přírodovědná. Jest tudíž poznání duše nanejvýš užitečné pro vědu přírodní.

65 První část závěru Aristoteles nedokazuje, poněvadž se zdá sama o sobě evidentní, neboť věda se kausálně odvozuje od duše – a v tomto smyslu je duše příčinou – a dokonale něco známe tehdy, když známe toho příčinu, jak se vykládá v první knize Fysiky. Proto poznání duše jako příčiny je užitečné pro všechnu vědu. Nejprve klade Aristoteles první část závěru, dále druhou (srov. „zvláště
70 k poznání pravdy . . .“), na třetím místě důkaz druhé části (srov. „Vždyť duše jest . . .“). Komentátor pak rozumí pod pojmem „všechna věda“ vědu spekulativní.

„I pokusíme se prozkoumati . . .“ V třetím pojednání v třetí části objasňuje Aristoteles svůj názor a uvádí, co a jak hodlá mluvit o podstatě duše a jejích
75 vlastnostech, když říká, že se snažíme zkoumat a poznat dvojí: především přirozenou povahu duše a její podstatu, za druhé její vlastnosti. Ty jsou dvojí: vlastní, k jejichž projevu duše nepotřebuje těla, jako poznávání a chtění, a společné, k jejichž projevu duše těla potřebuje, jako je vidění, kde potřebuje oka, slyšení, kde potřebuje ucha atd. Tyto vlastnosti se nazývají společné proto, že náleží k složenému celku (z duše a těla), a jsou dvojí: některé náleží k složenému celku
80 skrze přirozenou povahu duše, jako pamatování a rozpomínání, jiné naopak skrze přirozenou povahu těla, jako spánek a bdění.

K textu Aristotelovu: 1 *Každou vědu αἴσθησις* (lat. překlad notitiam) zde ve smyslu poznání věcí z příčin a počátků, poznání soustavného a vysvětlujícího (dokazujícího), nejen jednotlivého a popisného – 4 *k poznání... přírody* poznání věcí hmotných, pohyblivých, vyloučeny jsou tím abstrakce (matematika), věci nehmotné, lidská díla a pod. – 6 *přírozenou povahu a podstatu* co činí vše, čím jest, a je vyjádřeno obecným výměrem, definicí – 7 *vlastnosti* jde o určení, která se mohou uvádět, aniž věc přestala být věcí, o kterou jde (jednotlivé vlastnosti, kvalita určení, určení místa atd.); duše je substancí ve smyslu podstaty, nikoli ve smyslu konkréta (složeného z látky a podstaty), proto jistá určení duše jsou zároveň určení konkréta

K výkladu Jenkovu: 3 *knihu drobných přírodovědných pojednání* jsou to: *Naturales ascultationes* (fysika v užším slova smyslu), *De coelo* (o oblohách nebeských), *De generatione et corruptione* (o vzniku a zániku), *Meteorologica* (o úkazech atmosférických) a *Parva naturalia* (drobné výklady přírodovědné) – 24-25 *k první knize O úkazech nebeských* tam jsou fyzické výklady v pořadí podle stupně závislosti a dokonalosti, od principů, nebeských těles, základů hmotného dění přes „meteory“ k zvířatům a rostlinám – 30 *podle 8. knihy Ethik* Aristoteles – 33 *Komentátor Averroes*, arabský filosof Ibn Rošd (1126-1198), zasloužil se výklady základních Aristotelových spisů o jejich oproštění od pozdějších přídavků a usiloval o organické spojení aristotelismu s islamskou theologií – 36 *astrologie* zde ve významu astronomie; *formálněji* v geometrii se všechny postupy dějí pomocí závěrů in forma, na základě sylogistických figur – 47 *vzhledem k nám* rozdíl poznatelnosti o sobě a vzhledem k nám: nejzřejmější pro nás jsou smyslové předměty, nejzřejmější vůbec obecné zásady od smyslů nejvzdálenější (Anal. post. 71b,33n) – 49 *v první knize Druhých analytik* (Anal. post. 81b,5): „Je nemožné pochopit všeobecniny jinak než indukci. Avšak indukce je nemožná těm, kdo nemají smyslové vnímání...“ (v. též Anal. post. II, 99b, 20n) – 50 *v pojednání pátém De anima III*, kap. 7,431b, 14-19: „Duši myslící slouží představy (φαντασίαι), jako by byly předmětem vjemu...“ – 56 *v druhém pojednání De anima I,403b, 20n*: výklad dějin názorů o duši; historie (řec. *ιστορίαι*) zkoumání; lat. překlad historia bere výkladě ve smyslu lat. termínu – 62-63 *O živočiších... Malá pojednání přírodovědná* jde o aristotelovská pojednání *Historia animalium* (Živočichopis), *De animalibus et plantis* (O živočiších a rostlinách), *Parva naturalia* a j. – 68 *v první knize Fysiky* (De phys. aud. I,1; souborný Aristotelův výklad přírodovědy): „Tedy se totiž domníváme, že jednu každou věc známe, když známe první příčiny a první zásady až do prvotních elementů...“ – 71 *vědu spekulativní* t. j. teoretickou, jež podává ryzí vědění, proti vědám praktickým (ethika a politika), jež dávají návod k tvorbě (poetika, retorika) – 81 *spánek a bdění* podle Aristotela závisí tyto stavy na stupni organického tepla, a to na činnosti srdce, tedy na tělesných orgánech, které zde mají iniciativu; při pamatování a vzpomínání má iniciativu duše

JAN Z JENŠTEJNA KNIHA OBRANNÁ

Jan z Jenštejna, pražský arcibiskup (zemřel r. 1400), napsal řadu náboženských a církevně politických spisů, z nichž některé mají bezprostřední význam pro duchovní dějiny české v době předhusitské. Jako představitel církve a její moci střetl se nejednou se zájmy světské šlechty i krále Václava IV., aby obhájil výsadní postavení duchovenstva. Ohlas sporů s králem nalézáme i v Jenštejnově díle.

V listě k panu Jindřichovi z Rožberka, z něhž uveřejňujeme v českém překladu začátek, vykládá Jenštejn o své správě pražské církve a o důvodech svého odstoupení.